

Wrekers van de Nieuwe Wereld

Wrekers *van de* **Nieuwe Wereld**

Het verhaal van de
Haitiaanse Revolutie

LAURENT DUBOIS

Uitgeverij Van Wijnen – Amersfoort

Copyright © 2024 Uitgeverij Van Wijnen, Amersfoort

Oorspronkelijk verschenen onder de titel: *Avengers of the New World.*
The Story of the Haitian Revolution.

Vertaling: Arend Smilde

Vormgeving omslag en binnenwerk: Studio Mol

ISBN 978 90 5194 621 5

NUR 685

Copyright © 2004 by Laurent Dubois

Published by arrangement with Harvard University Press.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd in welke vorm dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. No part of this book may be reproduced in any form whatsoever or in any language without previous written permission by the publisher.

www.uitgeverijvanwijnen.nl

Wat anderen zeggen over *Wrekers van de Nieuwe Wereld:*

‘Met *Avengers of the New World* publiceerde Laurent Dubois een onovertroffen geschiedenis van de Haïtiaanse Revolutie. Het is goed dat dit boek nu eindelijk ook in het Nederlands beschikbaar is.’

- *Prof. dr. Gert Oostindie, emeritus Hoogleraar koloniale en postkoloniale geschiedenis*

* * *

‘Weinig gebeurtenissen zijn zo belangrijk voor het ontstaan van de moderne wereld als de Haïtiaanse Revolutie. Uit de asresten van het revolutionaire vuur heeft Dubois de opstandelingen tot leven gewekt. Een onmisbaar boek voor wie de slavernijgeschiedenis wil doorgronden.’

- *Dr. Karwan Fatah-Black, docent aan de Universiteit Leiden, en expert op het gebied van vroegmoderne globalisering en het Atlantische slavernijverleden*

* * *

‘Zelfs 20 jaar na verschijning is dit nog steeds het best leesbare en meest complete verhaal over de Haïtiaanse Revolutie.’

- *Dr. René Koekkoek, onderzoeker en docent aan de Universiteit Utrecht, en auteur van Revolutionaire tijden. Politiek en idealen rond 1800.*

‘Deze klassieker is een mustread om de Haïtiaanse Revolutie en de rol van tot slaaf gemaakte mensen in hun eigen bevrijding te begrijpen. Destijds was het wereldnieuws en stond het ook in Nederland op de voorpagina’s van kranten. Dubois weet als geen ander het verhaal levendig te beschrijven vanuit verschillende perspectieven alsof je er zelf bij was. Het leest als een roman over een onwaarschijnlijke succesvolle zwarte revolutie. Maar het is echt gebeurd. En juist daarom verplichte kost.’

- Dr. Talitha Stam, Haïtiaans-Nederlandse antropoloog die verschillende onderzoeksprojecten op Haïti heeft geleid

* * *

‘Dit razend knap geschreven boek toont gedetailleerd en vanuit verschillende perspectieven de dilemma’s van vrijheid en (extreem) geweld in de moderne wereldgeschiedenis aan de hand van de veel te onbekende Haïtiaanse Revolutie.’

- Alex van Stipriaan, em. hoogleraar Caribische Geschiedenis, Erasmus Universiteit Rotterdam

Voor Haïti

Inhoud

Woord vooraf bij de Nederlandse editie	11
Proloog	21
1. Schimmen van Saint-Domingue (1492-1791)	30
2. Gisting (1685-1791)	62
3. Erfenis (1685-1791)	91
4. Brand in de suiker (zomer en najaar 1791)	131
5. Nieuwe wereld (najaar 1791 - voorjaar 1792)	160
6. Verzet (voorjaar 1792 - voorjaar 1793)	181
7. Land van de vrijheid (februari 1793 - februari 1794)	207
8. De opening (voorjaar 1794 - voorjaar 1796)	231
9. Macht (1795-1797)	259
10. Vijanden van de vrijheid (1797-1798)	277
11. Territorium (1798-1801)	304
12. De Vrijheidsboom (januari - juni 1802)	329
13. Zij die sterven (zomer 1802 - voorjaar 1804)	364
Epiloog: Uit de as	389
Nawoord bij de Nederlandse editie	395
Dankbetuigingen	400
Noten	403
Literatuur	424
Register	437

Woord vooraf bij de Nederlandse editie

Gert Oostindie

De Haïtiaanse Revolutie, die in 1791 ontvlamde, markeert met de Amerikaanse Revolutie (1776) en de Franse Revolutie (1789) een diepe breuk in de geschiedenis van Europa, de Amerika's en zelfs in de wereldgeschiedenis. Met de Amerikaanse onafhankelijkheids-oorlog begon de grip van de Europese kolonistoren op de zogenaamde Nieuwe Wereld te verzwakken – een halve eeuw later had ook het grootste deel van Latijns-Amerika de onafhankelijkheid bevochten. De Franse Revolutie maakte niet alleen een einde aan de monarchie en de macht van de adel, maar beriep zich ook op idealen die nooit tevoren zo sterk hadden geresoneerd: 'vrijheid, gelijkheid, broederschap'. Maar waar de Amerikaanse revolutionairen met de mond beleden dat alle mensen gelijk en vrij waren, verdedigden zij tegelijkertijd het voortbestaan van de slavernij op eigen bodem en dus de veronderstelde minderwaardigheid en blijvende onder-schikking van de Afrikaanse slaafgemaakten en hun nakomelingen. En terwijl het revolutionaire bewind in Frankrijk de slavernij in de Frans-Caribische koloniën afschafte, duurde dat maar kort; Napoleon herstelde de koloniale orde inclusief de slavernij, die daar uiteindelijk pas in 1848 zou worden afgeschaft.

De revolutie die in de Franse kolonie Saint-Domingue ontbrandde ging een beslissende stap verder. Niet alleen werd tussen 1791 en 1804 de onafhankelijkheid bevochten en resulteerde de Haïtiaanse Revolutie in de tweede republiek van de Amerika's, maar hier werd de slavernij wél afgeschaft. Waar de hooggestemde idealen van de

beide andere revoluties uiteindelijk heel beperkt werden toegepast, werd in Haïti ook de sociale orde fundamenteel herzien. Geen kolonialisme, geen slavernij, een nieuwe staat geleid door afstammelingen van Afrikanen die er ooit tegen hun wil, als slaafgemaakten, waren gebracht.

Geen wonder dat deze revolutie in de omliggende koloniën, door de koloniale staten in Europa en in de Verenigde Staten met argusogen werd bekeken. Met ontsteltenis, omdat die zwarte revolutionairen de ene na de andere veldslag wonnen. Maar ook met grote bezorgdheid, omdat dit voorbeeld wel eens navolging zou kunnen vinden. En dat gebeurde ook. Op de omliggende Caribische eilanden en ook op het vasteland braken er in de volgende jaren vele slavenopstanden uit die overduidelijk waren geïnspireerd op de Haïtiaanse Revolutie. Alle Franse en Engelse pogingen om de revolutie met militair geweld te verslaan mislukten. Maar wraak kwam er. Frankrijk erkende de nieuwe staat pas nadat Haïti in 1825 had toegezegd om een enorme schuldenlast op zich te nemen als compensatie voor de verliezen die Frankrijk had geleden. Net als later, bij de afschaffing van de slavernij in de omringende koloniën, werden dus niet de mensen gecompenseerd die generatieslang hadden geleden onder de slavernij, maar de mensen die die uitbuiting hadden georganiseerd en ervan hadden geprofiteerd. Er was dus nog geen einde gekomen aan het onrecht.

De nieuwe staat werd als een paria behandeld. De opgelegde schuldenlast was een groot onrecht. Om deze te kunnen afbetalen belandde de toch al arme republiek in een vicieuze cirkel van al maar nieuwe leningen bij buitenlandse banken én de uitbuiting van de eigen bevolking. Want die Haïtiaanse armen moesten het geld voor de aflossing opbrengen. Op papier waren zij vrij, trots ook op de zelf bevochten vrijheid. Maar in werkelijkheid bleek die vrijheid voor hen en hun nazaten een zure overwinning. De enorme schuldenlast betekende dat Haïti een valse start had als onafhankelijke republiek. De laatste schulden werden pas in 1947 afbetaald. Inmiddels was de bevolking van het land flink gegroeid, maar was het merendeel arm gebleven. Een politieke geschiedenis vol staatgre-

pen, machtsmisbruik en corruptie hielp niet mee. Dat deden diverse buitenlandse interventies evenmin.

Een vicieuze cirkel. Vandaag heeft Haïti de treurige status het armste land van de Amerika's te zijn, politiek zwaar verdeeld, gesteerd door geweld en criminaliteit. Vaak is die trieste geschiedenis toegeschreven aan de incompetentie en corruptie van opeenvolgende heersers, soms ook aan een primitieve 'volksaard' die in de meest racistische termen werd neergezet, zoals dat ook rond 1800 gebeurde. Te weinig wordt vastgesteld dat het allemaal begon met het nietsontziende geweld van het kolonialisme en de onverbiddelijke straf die Haïti kreeg opgelegd voor het bevechten van zijn vrijheid.

Met *Avengers of the New World* publiceerde Laurent Dubois alweer twintig jaar geleden een onovertroffen geschiedenis van de Haïtiaanse Revolutie. Op basis van eerder verschenen klassieke studies en nieuw bronnenonderzoek schreef hij een meeslepend verhaal. Hij beschrijft de gebeurtenissen haast van dag tot dag en uitermate levendig, maar neemt ook veelvuldig afstand om de internationale dimensies en de historische betekenis van de revolutie te belichten. Nog altijd grijpt het boek de lezer aan, met de heroïek, het gruwelijke geweld en de immense tragiek die deze geschiedenis nu eenmaal kenmerken.

Dubois schetst geen heiligenlevens. De Haïtiaanse Revolutie was een even complex als gewelddadig proces, en alle hoofdrolspelers maakten vuile handen. Dus ook de hoofdpersoon van dit boek, Toussaint Louverture. Hoe kon het ook anders. Het is bittere ironie dat het geweld van de opstandelingen tijdens en ook lang na de revolutie steeds weer in de meest racistische termen werd afgeschilderd, juist door Fransen en anderen die zelf geen enkel probleem hadden met de slavernij, een stelsel dat werd gedefinieerd door geweld en racisme. Of, zoals Toussaint Louverture zelf schreef in 1795: hoe konden zijn tegenstanders wegstijgen van 'de wandaden, in koelen bloede begaan door mensen als zij, die de verlokkingen van goud lieten prevaleren boven de roep van hun geweten' (p. 277-278)?

Het is goed dat dit boek nu eindelijk ook in het Nederlands beschikbaar is, in de eerste plaats omdat deze geschiedenis in zichzelf

zo belangrijk is, maar ook omdat er allerlei raakvlakken zijn met onze eigen geschiedenis en met hedendaagse gesprekken over het slavernijverleden in de Nederlands-Caribische koloniën. Wat die geschiedenis zelf betreft: al vóór de Haïtiaanse Revolutie waren er ook in Nederlandse koloniën slavenopstanden geweest. Al in de vroege achttiende eeuw leidden opstanden in Suriname tot de vorming van grote gemeenschappen van marrons – vrouwen en vooral mannen die de plantages wisten te ontvluchten en diep in het tropische oerwoud nieuwe, vrije samenlevingen wisten op te bouwen. In het naast Suriname gelegen Nederlandse Berbice – nu deel van Guyana – woedde in 1763-64 een grote opstand die de kolonie aan de rand van de afgrond bracht, vanuit koloniaal perspectief dan.

Ook op Curaçao en de andere eilanden kwamen slaafgemaakten in opstand. Eén vorm van verzet was ook hier het wegvluchten; honderden bereikten de vrijheid door in kleine bootjes de gevaarlijke oversteek te maken naar het vasteland, naar wat nu Venezuela is. Maar de grootste opstand was die van 1795, op Curaçao. De onbetwiste leider, Tula, wist kennelijk heel goed wat er aan de hand was op de Frans-Caribische eilanden en in Europa: ‘Wij zijn al te veel mishandeld, wij zoeken niemand kwaad te doen, maar zoeken onze vrijheid, de Franse negers hebben hun vrijheid gekregen, Holland is ingenomen door de Fransen, vervolgens moeten wij ook hier vrij zijn.’ Veel meer weten we helaas niet van Tula en de zijnen, wel dat ook deze opstand bloedig werd onderdrukt en dat de leiders uitermate wreed werden gestraft.

Toch blijven zij een inspirerend voorbeeld, al die ‘opstandelingen’ in Berbice, Curaçao, Suriname en natuurlijk Haïti, mannen en vrouwen die niets wilden dan hun vrijheid. Hun verzet tegen het racisme, geweld en de ontmenselijking van de slavernij ontzenuwt het fabeltje dat degenen die tot slaven werden gereduceerd écht hun menselijkheid verloren en berustten in hun onvrijheid. Zij eisten die vrijheid juist op, en hielden daarmee de ‘beschaafde’ Europeanen een spiegel voor. Het duurde erg lang voordat er aan de andere kant bereidheid groeide om in die spiegel te kijken. Dat lijkt nu veranderd, ook in Nederland, waar de minister-president en de koning

in 2022 excuses aanboden voor het Nederlandse slavernijverleden. Maar natuurlijk is dat pas het begin.

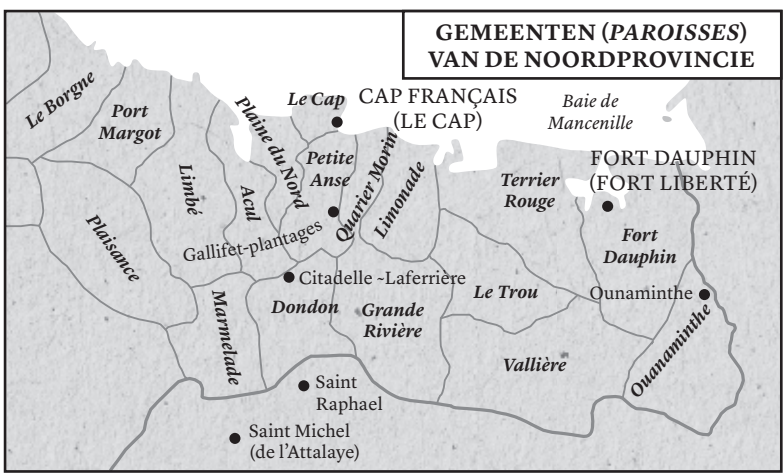
Er is nog veel om te onderzoeken, te overdenken en te bespreken over de geschiedenis en de erfenissen van de trans-Atlantische slavernij. Als er één verhaal is dat daarbij in Nederland meer aandacht verdient, dan wel het verhaal over de Haïtiaanse Revolutie. Mede daarom is het zo goed dat er nu, op initiatief van vertaler Arend Smilde, eindelijk een vertaling is. *Wrekers van de Nieuwe Wereld* brengt een geschiedenis dichterbij die te lang als ver weg en voorbij werd beschouwd. Vergeleken bij vrijwel alle slavenopstanden in de Amerika's is de Haïtiaanse Revolutie niet alleen uniek in de uitkomst, maar ook in de enorme hoeveelheid archieven en getuigenissen die kunnen helpen het beeld van deze tijd te schetsen. Dubois heeft er voorbeeldig werk mee verricht en een meeslepend boek geschreven. En veel van wat hij aan de bronnen ontfutselt over de motivatie van de revolutionairen geeft ons, zo lijkt mij, ook een idee van wat 'opstandelingen' elders, bijvoorbeeld in de Nederlandse Cariben, dachten over een leven in slavernij: mensonwaardig.

SAINT-DOMINGUE (FRANKRIJK)

MÔLE SAINT-NICOLAS

Cap-à-Foux

Golf van Gonâve

Canal de Île de la

Canal du Sud

Ik zag op een prachtig voetstuk een neger, blootshoofds, met uitgestrekte arm en een fiere blik, in een edele, indrukwekkende houding. (...) Bij zijn voeten stond te lezen: Aan de wreker van de nieuwe wereld!

- Louis-Sébastien Mercier, *Het jaar twee duizend vier honderd en veertig. Een droom* (1771), hoofdstuk 22

Ik heb Amerika gewroken.

- Jean-Jacques Dessalines (1804)

Proloog

Op nieuwjaarsdag 1804 kwam in Gonaïves, aan de westkust van Saint-Domingue, een groep generaals bijeen om een nieuwe natie te stichten. Aangevoerd door Jean-Jacques Dessalines zongen zij hun onafhankelijkheidsverklaring. Hij en een paar anderen in de groep waren vroeger slaaf geweest. Sommigen waren in Afrika geboren, waren daar tot slaaf gemaakt* en hadden de Middenpassage overleefd; anderen, onder wie ook Dessalines, waren in de Franse kolonie in slavernij geboren. Nu plaatsten ze hun handtekening naast die van voormalige slavenhouders, van wie er één kennelijk de bijnaam ‘goede witte’ droeg, *le bon blanc*. Velen onder deze generaals waren van gemengde, Europees-Afrikaanse afkomst, en waren al sinds lang voor het begin van de Revolutie vrij man. Sommigen hadden

* [Voetnoten zijn van de vertaler; eindnoten van de auteur.] De woorden ‘waren daar tot slaaf gemaakt’ heb ik hier ingevoegd, mede om duidelijk te maken in welke betekenis de term ‘slaafgemaakte’ of ‘tot slaaf gemaakte’ in dit boek wordt gebruikt. Ze dient als verwijzing naar een al of niet aanwijsbaar moment waarop de verandering van juridische status heeft plaatsgevonden. In mijn waarneming is dit de betekenis waarin de meeste Nederlandstaligen deze term spontaan opvatten. Afgeleide, verruimde of toegevoegde betekenissen, die in hedendaags Nederlands discours over het slavernijverleden en hedendaags racisme soms een belangrijke functie hebben, bleken in het kader van een geschiedenisboek niet goed bruikbaar en zelfs verwarrend. Daarom, maar ook omdat het woord *slave(s)* bijna duizend keer in de Engelse tekst van dit boek voorkomt, heb ik het in de regel eenvoudig als ‘slaaf’ of ‘slaven’ vertaald. Waar de auteur *enslaved* schreef, heb ik dat in principe gehonoreerd met de langere term. Deze aanpak heeft zijn instemming.

enkele jaren eerder tegen Dessalines gevochten in een bloedige burgeroorlog. Maar nu stonden ze achter hem, en achter zijn verklaring dat de band met Frankrijk voorgoed verbroken was en dat ze tot de dood toe zouden vechten voor het behoud van hun vrijheid en onafhankelijkheid. Haïti werd gesticht op de puinhopen van wat vijftien jaar eerder de meest winstgevende kolonie ter wereld was. Uitgangspunt van het nieuwe begin was de vanzelfsprekende waarheid dat niemand slaaf mag zijn.¹

Het was een sensationeel protest tegen de wereld van toen. Slavernij was een hoofdonderdeel van het bloeiende handelskapitalistische systeem dat voor Europa winstgevend, voor Afrika verwoestend, en voor heel Amerika een aanjager van snelle groei was. De machtigste Europese imperia hadden een breed en diepgeworteld belang bij het voortbestaan van de slavernij, en hetzelfde gold voor een groot deel van het land ten noorden van Haïti, dat zich al eerder onafhankelijk verklaarde: de Verenigde Staten van Amerika. Hoe winstgevend dit wrede systeem kon zijn, daarvan leverde Saint-Domingue al tientallen jaren het sterkste bewijs. Maar in 1791 waren de slaven massaal in opstand gekomen. Het werd de grootste opstand in de wereldgeschiedenis, en de enige die lukte. Deze Antilliaanse revolutionairen verwierven binnen enkele jaren vrijheid voor alle slaven in het Franse imperium. Toussaint Louverture, de man die in het kielzog van de emancipatie* de leiding nam in Saint-Domingue, had de Fransen gewaarschuwd dat iedere poging tot herinvoering van slavernij in de kolonie was gedoemd te mislukken. Hij zou het zelf niet meer beleven, maar hij kreeg gelijk. Want toen het erop leek dat Napoleon de emancipatie wilde terugdraaien, vochten de mensen in Saint-Domingue met succes om dat te voorkomen. Langs een weg van jarenlange strijd, bruut geweld en oorlog

* De betekenis van ‘emancipatie’ en ‘emanciperen’ is in dit boek het precieze tegendeel van ‘tot slaaf maken’: ‘vrijlating’ of ‘vrijmaking’, resp. ‘in vrijheid stellen’. Het gaat hier dus niet om een proces of trend of ideaal, maar om formele beëindiging van de eigendomsrelatie die het wezen van de slavenstatus uitmaakt.

van grootmachten werden slaven burgers in het rijk dat hen tot slaaf gemaakt had. Zo werden zij stichters van een nieuwe natie. Dit boek vertelt het verhaal van hun onthutsende vrijheidsstrijd.

De Haïtiaanse Revolutie werd voor bestrijders van de slavernij – speciaal voor slaven elders in Amerika – een voorbeeld van wat men kon bereiken, en een bron van hoop. Voor verdedigers van slavernij werd Haïti een toonbeeld van de rampzalige gevolgen van vrijheid. Het economisch en politiek geïsoleerde Haïti werd in de negentiende eeuw een voorwerp van minachting en van openlijk racistische polemiek. De meeste historici in Europa en Noord-Amerika negeerden de Haïtiaanse Revolutie. In Haïti zelf waren er twee historici – Beaubrun Ardouin en Thomas Madiou – die een uitvoerig verhaal schreven op basis van archiefwerk en interviews met nog levende getuigen en deelnemers. Zij brachten een rijke nationalistische geschiedschrijving op gang, die in het buitenland weinig bekendheid kreeg.²

Kort voor de Tweede Wereldoorlog schreef de Caribische intellectueel en activist C. L. R. James zijn boek *The Black Jacobins*. Dit blijft het klassieke relaas van de revolutie. In het licht van de onafhankelijkheidsstrijd die hij destijds in Afrika op gang zag komen, zag James zijn verhaal als een voorbeeld van de kansen en de gevaren van zo'n gevecht. De titel laat zien dat hij zich bewust was van de krachtige kruisbestuiving tussen de revolutie in Frankrijk en die op de Antillen.* Fraai beschreef hij ook de dilemma's waar Louverture voor stond als verdediger van de vrijheid tegen slavernij-imperia. James wees nadrukkelijk op de grote betekenis van zijn verhaal voor de wereld waarin hij leefde. Ruim veertig jaar later zag de

* De termen 'Antillen' en 'Caribisch gebied' gelden voor de auteur als vrijwel synoniem en inwisselbaar: 'Caribisch' is alleen noodzakelijk wanneer de term duidelijk mede verwijst naar delen van het Latijns-Amerikaanse kustgebied tot en met Frans-Guyana (dus inclusief Suriname). In de vertaling is deze regel gevolgd, weliswaar met een royaler gebruik van 'Antillen' – vooral omdat dit een korter en mooier woord is, maar tegelijk als herinnering aan het feit dat er naast Nederlandse ook Franse, Engelse en nog meer Antillen bestonden en bestaan.

Martinikaanse dichter en activist Aimé Césaire eveneens dat ‘het grote vraagstuk dat de twintigste eeuw uit alle macht probeert op te lossen: het koloniale vraagstuk,’ in Haïti voor het eerst in al zijn complexiteit aan de orde kwam; in Haïti werd de knoop voor het eerst vastgetrokken en voor het eerst ook losgetrokken.³

Latere historici in Haïti, Frankrijk en de Verenigde Staten hebben nieuwe visies gegeven op de kolonie Saint-Domingue en haar ondergang. Er kwamen uitvoerige studies over het slavenbestaan en de ‘vrije mensen van kleur’, nieuwe geschiedenissen van de revolutie en nieuw onderzoek naar de invloed van Afrikaanse culturen op het verloop ervan. Tegelijk verschenen studies over slavernij, slavenverzet en het emancipatieproces elders in Noord- en Zuid-Amerika, wat ook nieuw licht wierp op de Haïtiaanse Revolutie. Door al dat werk werd beter zichtbaar hoe de gebeurtenissen destijds werden beleefd – en dat ze van groot belang waren voor de bredere worsteling om de invulling van vrijheid en burgerschap, een gevecht dat in de achttiende en negentiende eeuw de Atlantische wereld mede vormgaf.⁴

De revolutie begon als verzet van witte kolonisten tegen het Franse rijksgezag, maar al snel werd het een gevecht om rassengelijkheid, en vervolgens een strijd tegen slavernij. De slaven die in 1791 in opstand kwamen, organiseerden zich tot een geduchte militaire en politieke macht, die op den duur door de republikeins-Franse bestuurders in de arm genomen werd. Deze republikeinen, belaagd door vijanden binnen en buiten de kolonie, gingen in 1793 een verbond aan met de opstandige slaven. Ze boden vrijheid in ruil voor militaire steun, wat heel snel uitliep op afschaffing van de slavernij in de kolonie. Dit besluit, genomen in Saint-Domingue, werd in 1794 in Parijs geratificeerd. De slaven in alle Franse koloniën werden burgers van de Franse Republiek.

Deze gebeurtenissen vormden de radicaalste politieke verandering van het ‘Revolutietijdperk’, de periode die loopt van de jaren 1770 tot de jaren 1830. Het was ook de duidelijkste concretisering van het idee dat de ‘Verklaring van de Rechten van de Mens en de Burger’, in 1789 door Frankrijk geproclameerd, *universele* rechten

betrof. Men kon ze niet tot Europa beperken en niet voorkomen dat ze in de koloniale havens aan land zouden gaan, hoewel zulke maatregelen vaak werden bepleit. Het slavenoproer van Saint-Domingue leidde tot uitbreiding van het burgerschap over rasgrenzen heen, in weerwil van de gigantische politieke en economische belangen die destijds met het slavernijsysteem gemoeid waren. Als wij nu in een wereld leven waar een democratisch bestel in principe niemand uitsluit, dan komt dat voor een aanzienlijk deel door het optreden van de slaven in Saint-Domingue die volhielden dat mensenrechten ook hún rechten waren.

In die eerste fase van de Haïtiaanse Revolutie mikten de opstandige slaven niet op een breuk met Frankrijk. Onafhankelijkheid of autonomie was iets waar toen vooral slavenhouders om riepen, niet de slaven. De slaven werden gaandeweg bondgenoot van de rijksmacht. Ze hielpen bij de verdediging van de kolonie tegen de vijanden van Frankrijk, en op die manier verwierven ze de vrijheid en burgerrechten. ‘De verschrikkelijkste ramp die ooit een imperium getroffen heeft’, zoals de revolutie ooit werd genoemd, stelde feitelijk een ingrijpend probleem aan de orde voor koloniale imperia in hun toenmalige vorm, en korte tijd bood zij een model voor andersoortige rijksrelaties. Een echte nationale bevrijdingsoorlog begon in Saint-Domingue pas na de eeuwwisseling. De emancipatie werd in 1794 in de wacht gesleept door een verbond met de Franse Republiek, maar werd pas veiliggesteld door de overwinning op het Franse leger in 1803. De inwoners van het nieuwe land Haïti ontlieden daarmee het droeve lot van de mensen op een ander Frans eiland, Guadeloupe, waar in 1803 het grootste deel van de bevolking weer tot slaaf werd gemaakt.⁵

De periode tussen deze twee spectaculaire kantelmomenten werd gedomineerd door de legendarische leider Toussaint Louverture. Als generaal en hoogste legerleider in de kolonie diende hij de Franse Republiek door Saint-Domingue tegen buitenlandse invallers te beschermen. Tegen het einde van de jaren 1790 begon hij als politieke en militaire spilfiguur van de kolonie een autonoom binnenlands en internationaal beleid uit te stippelen. Hij legde daarmee de

grondslag voor de onafhankelijkheidsstrijd na zijn gevangenneming in juni 1802 en zijn dood in gevangenschap. Hij stond in deze periode van acht jaren voor de grote dilemma's waarmee ook zijn opvolgers in het onafhankelijke Haïti te maken zouden krijgen, net als nationalistische leiders elders in het Caribisch gebied. (C. L. R. James vergeleek hem in 1963, in het voorwoord bij een heruitgave van zijn boek, met Fidel Castro.) Voor het behoud van de emancipatie was volgens Louverture nodig dat ook de plantage-economie behouden werd, en dat witte planters werden gestimuleerd om terug te komen. De voormalige slaven hadden zich de vrijheid heel anders voorgesteld. Maar Louverture handhaafde en verfijnde een systeem van gedwongen arbeid met als doel dat zij op de plantages bleven werken.

Historici hebben onderzocht hoe het einde van de slavernij tot nieuwe conflicten en nieuwe vormen van onderdrukking heeft geleid in plantagesamenlevingen zoals Jamaica, Cuba en de Verenigde Staten. Saint-Domingue was na de revolutie de eerste 'postemancipatie'-samenleving in heel Amerika. Wat hier plaatsvond, diende later als referentiepunt bij debatten over de beste manier om van slavernij tot vrijheid te komen. De afschaffing van de slavernij ging in Saint-Domingue abrupt. Er was hier geen periode van geleidelijke overgang zoals die er later wel zou komen in de noordelijke Verenigde Staten. De meeste abolitionisten waren voorstander van geleidelijkheid. In Saint-Domingue stonden de bestuurders voor een onthutsende nieuwe situatie. Ze moesten een manier bedenken om de effecten van emancipatie in goede banen te leiden. Het nieuwe arbeidsregime dat in de plaats van slavernij kwam, stond binnen enkele jaren onder leiding van zwarten, veelal voormalige slaven. Maar de toenemende onenigheid tussen bedrijfsleiders en plantagewerkers over de grenzen van de vrijheid had toch veel overeenkomsten met de strijd die zijn sporen zou trekken door latere emancipatieprocessen. Als we de Haïtiaanse Revolutie in deze context plaatsen, gaan we meer begrijpen van haar kenmerkende, ingewikkelde maatschappelijke conflicten.⁶

De Haïtiaanse Revolutie was als transcultureel gebeuren uniek. De bevolking van Saint-Domingue was in de achttiende eeuw niet

alleen merendeels slaaf, maar ook merendeels in Afrika geboren. De slaven kwamen uit heel verschillende regio's, hadden ook allerlei politieke, sociale en religieuze achtergronden, en de Haïtiaanse Revolutie nam vormen aan die deze Afrikanen hadden meegebracht. James zag lang geleden al dat deze revolutie een voorloper was van de dekolonisatiestrijd in Afrika. Vandaag beseffen we meer en meer dat de Haïtiaanse Revolutie in veel opzichten een Afrikaanse revolutie was. Maar voor historici van de Haïtiaanse Revolutie is er, zo heeft David Geggus opgemerkt, geen moeilijker probleem dan 'het dubbele gevaar' dat we de slaven 'ofwel exotiseren, ofwel verwesteren' om op die manier 'een voorstelling te krijgen van de attitudes en opvattingen van die Afrikanen, en kinderen van Afrikanen, van twee eeuwen geleden'.⁷

Al sinds het ogenblik waarop slaven in Saint-Domingue in 1791 in opstand kwamen, gaan beschouwingen over de revolutie vaak uitvoerig in op het geweld. Dat de bloedbaden van de Haïtiaanse Revolutie soms het werk waren van opstandige slaven, en later van zwarte officieren en soldaten, heeft mensen gefascineerd en er is intensief over gedebatteerd. Veel auteurs menen rekenschap te moeten afleggen voor het geweld van deze of gene partij. Beging de ene partij eerst een gruweldaad en was de andere dan alleen op vergelding uit? Waren gruweldaden van de rebellen alleen maar een antwoord op die van slavenhouders? Politiek geweld was een belangrijk kenmerk van de Haïtiaanse Revolutie, zoals van veel eerdere en latere revoluties. De Haïtiaanse verdient een lezing die het geweld in zijn context plaatst, de complexiteit van dat geweld onder ogen ziet, en zich er niet door laat afleiden van de ideologische en politieke betekenis van de idealen en ideeën die ze voortbracht.

Nog een vereiste voor goed begrip van de Haïtiaanse Revolutie is dat rassenkundige termen – wit, zwart, mulat – niet worden gebruikt als verklarende categorieën, maar als sociale constructies die zelf om verklaring vragen. Wie het individuele en collectieve handelen tijdens de revolutie hoofdzakelijk in termen van ras of klasse verklaart, krijgt vaak geen compleet of samenhangend beeld van het hoe en waarom. Bevolkingsgroepen van Afrikaanse afkomst die niet

in slavernij leefden waren bijvoorbeeld maatschappelijk en politiek zeer divers. Binnen die groepen waren velen van gemengde Europees-Afrikaanse afkomst, maar niet iedereen; een klein aantal was zwart. De algemene aanduiding ‘mulat’ is daarom misleidend: ze behelst een raciale versimpeling van een complexe werkelijkheid, en daarom heb ik hem vermeden. Ik gebruik de term die de voorkeur had van veel politiek actieve leden van deze groep in de tweede helft van de achttiende eeuw: *gens de couleur libres*, of korter, *gens de couleur* – vertaald als ‘vrije mensen van kleur,’ ‘mensen van kleur’ of ‘vrije gekleurden’. Identificatie met een ras speelde duidelijk wel een uiterst belangrijke rol in de revolutie en was, naast economische, sociale en culturele factoren, mede bepalend voor het handelen van individuen en groepen en voor hun reacties op elkaar. Tegelijk waren er allerlei ideologische en politieke krachten die soms verdeeldheid brachten binnen groepen die een ‘ras’ vormen en die wij daarom misschien te gemakkelijk als een eenheid zien. De meest zinvolle benadering is dat we kijken naar de politieke projecten die in de diverse stadia van de revolutie ontstonden, en naar manieren waarop mensen en groepen daar vorm aan gaven en er zelf ook door gevormd werden. Hoewel ik in het hele boek onvermijdelijk rassenterminologie gebruik, wil ik essentialisme vermijden. Bij het benoemen van verschillen zal ik juist de veranderlijkheid en de wisselende politieke en sociale betekenis ervan belichten.⁸

Anders dan bij andere Atlantische revoluties van die tijd hebben veel hoofdrolspelers van de Haïtiaanse Revolutie weinig schriftelijke sporen van hun politieke denken achtergelaten (met als voornaamste uitzondering Toussaint Louverture). Wat we over hun daden en hun idealen weten, gaat veelal terug op schriftelijke uitlatingen van (veelal vijandige) getuigen, sterk gekleurd door opvattingen over slavernij en slaven. Zo zijn woorden en daden van opstandige slaven vaak opgetekend door mensen die de lezer wilden duidelijk maken dat deze of gene groep verantwoordelijk was voor de opstand. Later hebben veel historici zulke bronnen ‘tegendraads’ gelezen om tot een goed verhaal te komen over monddood gemaakte en gemarginaliseerde

mensen. Hun werk bood inspiratie voor mijn eigen poging om greep te krijgen op een vervlogen tijd waar we in veel opzichten niet meer bij kunnen, dit zowel om de verbeelding te prikkelen als om respons en herziening uit te lokken. Dit verhaal is het waard – het vraagt er zelfs om – te worden verteld en herverteld.⁹

De Haïtiaanse Revolutie had een enorme impact. Ze was een uniek geval van een zwarte revolutie die slaagde, en als zodanig ging ze een wezenlijk deel uitmaken van de politieke, economische en culturele stromingen van de achttiende en negentiende eeuw. Ze schiep een samenleving met vrijheid en burgerschap voor alle mensen van iedere kleur, en dit veranderde de wereld voorgoed. Zij was een hoofdepisode in de afbraak van de slavernij in heel Amerika en zij vormde daarom een scharniermoment in de geschiedenis van de democratie, het moment waarop de basis gelegd werd voor de doorgaande strijd om mensenrechten overal elders. In die zin zijn wij allen nakomelingen van de Haïtiaanse Revolutie, en zijn we aan deze voorouders verantwoording schuldig.